

Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів

А. КОЛОТ,

доктор економічних наук

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Розглядаються теоретичні та прикладні аспекти соціальної згуртованості як доктрини забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів. Обґрунтовується необхідність віднесення соціальної згуртованості до числа національних стратегій та пріоритетів.

Рассматриваются теоретические и прикладные аспекты социальной сплоченности как доктрины обеспечения устойчивости развития общества в условиях глобальных вызовов. Обосновывается необходимость отнесения социальной сплоченности к числу национальных стратегий и приоритетов.

Theoretical and applied aspects of social unity as a doctrine of society steady development provision in the environment global challenges are studied. The necessity of considering social unity as one of national strategies and priorities and grounded.

Ключові слова: соціальна згуртованість, соціальна стійкість, соціальні права, соціальний діалог, соціальна інтеграція, глобальні виклики, соціально-трудова сфера.

Кінець ХХ — початок ХХІ століття — період надзвичайно складних, багатовекторних, динамічних змін в усіх сферах суспільного буття. Всі ми є свідками того, як щоденно глобалізаційні процеси, перманентні локальні, регіональні і світові економічні кризи продукують нові виклики та проблеми у царині соціального розвитку. Наукова спільнота та політична еліта усіх рівнів небезпідставно стурбована станом розвитку соціально-трудової сфери і пропонує свої рецепти подолання кризових явищ та забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку на усіх рівнях — від наносистеми (економічної діяльності індивіда) до мегасистеми (світової економіки).

Надбанням останніх десятиліть є поява численних концепцій, доктрин, ініціатив, що мають на меті відповісти на виклики, які постали перед суспільством на межі двох тисячоліть, та сприяти забезпеченню добробуту, високої якості життя світової спільноти. До числа відносно нових доктрин, що мають слугувати вирішенню означених вище глобальних завдань, відноситься й доктрина соціальної згуртованості. Її генезис, змістові характеристики

та напрями практичного втілення і є предметом цієї статті¹.

Перш за все, зазначимо, що соціальна згуртованість як соціально-економічна категорія певний час мала суто наукове значення. В останні роки в країнах Європейського Союзу, низці інших країн це поняття спочатку перекочувало у програмні документи, концепції, згодом набуло практичного звучання. Нині положення Концепції соціальної згуртованості, що розроблена у 90-ті роки минулого століття, розглядаються багатьма країнами Європи як прикладний посібник при розробці основних засад і положень національної соціальної політики. Ця ж доктрина використовується багатьма компаніями, іншими бізнесовими структурами при формуванні корпоративної соціальної політики.

Соціальна згуртованість — складне, багатопланове явище. У найбільш загальному його розумінні — це включеність і участь членів суспільства у політичному, економічному та культурному житті; це почуття солідарності й належності до суспільства, що засноване на ефективному використанні громадянських прав та інших надбань демократичного суспільства. В основі соціальної згуртованості су-

¹ При підготовці цієї статті використані керівні документи Ради Європи, матеріали конференцій, що були проведені цією міжнародною організацією з проблематики соціальної згуртованості і, зокрема, конференції Міністрів соціального блоку держав-членів Ради Європи, відповідальних за соціальну згуртованість (Москва, 26–27 лютого 2009 р.), Декларація цієї конференції «Інвестувати в стабільність і добробут суспільства».

спільства — добробут абсолютної більшості громадян, гармонійні і стабільні відносини, мінімізація соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції.

Розглядаючи генезис соціальної згуртованості, підкреслимо, що соціальна згуртованість — це одночасно і завдання щодо імплементації її основних засад у практику сьогодення, і всеохоплюючий інструмент досягнення економічних, соціальних цілей, що постають перед суспільствами під впливом ризиків і викликів сьогодення.

Перш ніж подати розгорнуту характеристику соціальної згуртованості і прикладні аспекти її імплементації в соціальну політику, маємо з'ясувати причини, що актуалізують формування та розвиток цього соціального інституту. Чому міжнародні організації, політична еліта багатьох країн активно опікуються проблематикою соціальної згуртованості та розглядають її як сучасну доктрину забезпечення стійкості розвитку суспільства?

Відповідь на це питання слід шукати у площині глобальних викликів, що постали практично перед усіма країнами на межі двох тисячоліть, зростання нестійкості соціально-економічного розвитку, кризових явищ у соціально-трудої сфері. В умовах нових викликів та ризиків, що породжені глобалізацією світової економіки, зростанням міжнародної конкуренції, все частішими економічними та фінансовими кризами², зростає нестійкість економічних систем. Останні стають все вразливішими до появи нових та активізації дії традиційних загроз, що мають як зовнішнє, так і внутрішнє походження.

Світова наука, політикум, владні структури і господарська практика серйозно стурбовані нестійкістю соціально-економічного розвитку та його небажаними наслідками і шукають шляхи розв'язання проблем забезпечення сталості поступального руху економіки. У цьому контексті звернімося до виступу Генерального директора Міжнародного бюро праці (МБП) на 97-й сесії Міжнародної конференції праці (2008 р.) з доповіддю «Гідна праця: стратегічні виклики на майбутнє», у якій зазначається: «Нині світ знаходиться на роздоріжжі з економічної, соціальної і природоохоронної точок зору. З одного боку, ми є свідками трансформативної сили процесу економічної глобалізації, яка відкриває нові можливості економічного зростання, завдячуючи технологіям, інвестиціям і торгівлі. З іншого боку, ми знову і знову ставимо запитання стосовно якості економічного зростання і його наслідків для оточуючого середовища, а також для соціальної згуртованості і

стабільності, включаючи розширення нерівності»³. У цій же доповіді Генеральний директор МБП наголошує і на такому: «... матеріальний прогрес сам по собі не може бути стійким, якщо одночасно не еволюціонують цінності, що покладено в основу нашої ідеї гідної праці — свобода, рівноправність, гарантії захищеності, безпека і гідність людини»⁴. Тож не випадково на порядок денний висувається проблематика соціальної згуртованості як досягнення такої якості соціально-економічного розвитку, за якої зберігається соціальний мир та створюються передумови для подолання невпевненості, непередбачуваності, нестійкості у різноманітних її проявах.

Отже, формування за активної участі держави та інших складових громадянського суспільства передумов, інститутів і заходів, за яких соціальна згуртованість стає реальністю — одне з основних завдань будь-якої країни. Ще більше актуалізується ця проблематика на етапі глибоких політичних, економічних, соціальних реформ для країн, що не займають провідних позицій за економічним розвитком, серед яких і Україна.

Соціальна згуртованість має, з одного боку, об'єктивні передумови становлення і розвитку, а з іншого — чимало чинників, які цьому перешкоджають.

До числа об'єктивних передумов становлення інституту соціальної згуртованості маємо віднести:

- підвищення рівня і якості життя населення у більшості країн. Незважаючи на перманентні кризові явища останніх років, динаміка показників, що характеризують матеріальний добробут населення, загалом позитивна;

- нову якість робочої сили, яка потребує та вимагає більш «соціалізованого» ставлення до свого буття;

- розвиток інститутів громадянського суспільства, які продукують більш цивілізовані суспільні відносини;

- посилення ролі міжнародно-правових норм у царині соціально-трудої відносин.

Водночас активізується дія цілої низки чинників, що перешкоджають становленню цивілізованих відносин у соціально-трудої сфері та зростанню соціальної згуртованості суспільства.

До останніх слід віднести:

- стале поширення ліберальних концепцій у царині формування політики економічного і соціального розвитку;

- зростаючу індивідуалізацію трудової поведінки та відносин у сфері праці як результат і наслідок підвищення гнучкості ринку праці;

² За даними Міжнародного бюро праці з початку 1970-х років у світі зареєстровано більш ніж 100 системних фінансових криз різного характеру.

³ Достойный труд: некоторые стратегические вызовы на будущее / Доклад Генерального директора МБТ. — Женева. — 2008. — С. 1.

⁴ Там же. — С. 2.

- підвищення ролі транснаціональних корпорацій у формуванні політики на ринку праці та обмеження можливостей інститутів держави щодо незалежного впливу на соціально-трудова сферу;
- зростаючу поляризацію доходів населення;
- формування суспільства споживання та суспільства «індивідів», що сповідує споживацькі настрої та мотиви поведінки;
- деградацію моральних цінностей і трудових установок громадян;
- нерозвиненість інститутів демократії в суспільстві;
- зростання розбіжностей між проголошеними соціальними правами і практикою їх реалізації.

Наслідком дії означених вище чинників є те, що в усіх суспільствах, не виключаючи й ті, що їх прийнято називати громадянськими, певною мірою існує як соціальна згуртованість його членів, так і соціальна відчуженість. При цьому співвідношення у суспільстві станів «злагода» — «розбіжність» все частіше складається на користь останнього. Це дає підстави багатьом дослідникам, політичним лідерам вважати, що соціальна згуртованість знаходиться під загрозою. У будь-якому випадку є всі підстави стверджувати, що до основних суперечностей, що повсякденно проявляються у різних частинах Земної кулі, маємо додати суперечність між зниженням соціальної згуртованості під впливом багатьох чинників, на яких наголошувалося вище, та потребою забезпечення стійкості розвитку економіки й суспільства, а отже й необхідністю нового рівня та якості соціальної згуртованості.

Звернімо увагу на дію лише окремих чинників, які дестабілізують соціально-трудова сферу та «працюють» проти соціальної згуртованості⁵.

Чи не найбільш значимою причиною дестабілізації соціальної згуртованості, що проявилася в останні роки у більшості країн світу, є інтенсивне зростання нерівності у розподілі доходів.

Для підтвердження інтенсивного зростання нерівності розподілу наведемо такі дані. Зарубіжними фахівцями у 2004 р. на замовлення Всесвітньої комісії із соціальних аспектів глобалізації було завершено дослідження, яке передбачало узагальнення матеріалів понад 1200 видань останніх років⁶, присвячених впливу глобалізації на соціальний розвиток. Стосовно її впливу на розподіл доходів, то результати дослідження заперечують гіпотезу лауреата Нобелівської

премії з економіки Саймона Кузнеця, який у середині 1950-х рр. доводив, що нерівність доходів спочатку збільшується в міру зростання середньодушового ВВП, досягає піку за середнього рівня доходів, а потім зменшується у промислово розвинутих країнах. Згадане дослідження переконливо свідчить, що глобалізація посилила нерівність у доходах як усередині країн, так і між ними.

Доцільно послатися ще на одне дослідження, яке було проведене зарубіжними вченими Корнія та Кийські. Воно побудовано на даних за останні 20 років 73 країн, на які припадає понад 4/5 світового населення і ВВП. Наведемо загальні висновки. За вказаний період нерівність у доходах посилилася у 2/3 цих країн. У дослідженні підкреслюється, що традиційні причини нерівності не здатні пояснити стрімкого розшарування за рівнем доходу. Скоріше за все, — наголошують автори, — зазначена тенденція пов'язана не зі зрушеннями в упровадженні нових інформаційних технологій, а з послабленням внутрішнього регулювання і зовнішньою лібералізацією⁷.

Сталою є й тенденція до розшарування і на внутрішньодержавному рівні. Наведемо приклад щодо диференціації заробітної плати (табл. 1), а також дані щодо співвідношення заробітної плати топ-менеджерів і працівників, що одержують заробітну плату на рівні мінімальної, на прикладі США (табл. 2).

Зазначимо, що у європейських країнах заробітна плата топ-менеджерів та інших працівників менша, ніж, наприклад, у США, але й тут вона суттєво перевищує дотеперішні показники. Так, у Німеччині диференціація заробітної плати окремих категорій працюючих настільки стрімко зростає, що це почало суперечити ментальності німецького суспільства, і питання соціальної поляризації стали активно обговорюватися у політичних колах та громадськістю. За словами спікера Бундестагу Вольфганга Тірзе, ще 40 років тому заробітна плата менеджерів була приблизно в 30 разів вищою за середню винагороду за працю зайнятих в економіці, а у 2005 році ці відмінності склали вже 240 разів⁸.

Підкреслимо, що абсолютна більшість населення зарубіжних країн вважає, що існуюча нерівність у розподілі доходів як у межах країн, так і між ними, є занадто великою⁹.

Завершуючи розгляд тенденції зростання нерівномірності у розподілі доходів, наголосимо на тако-

⁵ Детальний аналіз нових, у тому числі небажаних тенденцій у розвитку соціально-трудова сфери міститься у монографії, яка підготовлена за участі автора статті: Глобальна економіка XXI століття: людський вимір: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот [та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненко та д-ра екон. наук, проф. А. М. Поручника. — К.: КНЕУ. — 2008.

⁶ Автори дослідження — Бернард Г. Гантер та Рольф Ван дер Хойвен.

⁷ Международный обзор труда. — М., 2006. — Т. 143. — № 1–2. — С. 20.

⁸ Thierse W. Obszorne Managergehälter // Neue Osnabrucker Zeitung. — 04.01.2005.

⁹ Колот А. М. Генезис соціальної політики під впливом глобалізації та лібералізації економічних відносин / А. М. Колот // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 1. — С. 9.

Таблиця 1

Співвідношення у рівнях заробітної плати країн Європейського Союзу, разів*

Відмінності у рівнях заробітної плати найманих працівників на початку XXI ст.	Співвідношення
а) Бельгія і країни Центральної Європи (Польща, Чехія, Угорщина)	7:1
б) Бельгія і Португалія	4:1

* Джерело: Konings, J. *Are Wage Costs Differentials Driving Delocalisation?* // LICOS Centre, 2003.

Таблиця 2

Співвідношення заробітної плати топ-менеджерів та працівників, що одержують заробітну плату на рівні мінімальної (на прикладі США) **

Роки	Перевищення заробітної плати топ-менеджерів порівняно з працівниками, які одержують мінімальну заробітну плату, разів
1965	51,0
1978	78,0
1992	319,0
1999	649,0
2000	815,0
2003	821,0

** Джерело: <http://www.washprofile.org/ru/node/5384>

му. Неупереджений аналіз переконливо свідчить, що нерівномірність розподілу доходів у XX ст. поглибилась. Згідно з даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), світовий коефіцієнт Джині підвищився з 0,40 в 1900 р. до 0,48 у 2000 р. Незаперечними є й такі дані. Нерівність у світі суттєво зросла в період з 1820 по 1910 рр., залишалась стабільною з 1910 по 1960 рр. і знову посилювалася з 1960 р. На межі тисячоліть нерівність стала особливо масштабною і глибокою.

Ще одна сучасна тенденція у сфері соціального розвитку, яка сприяє зниженню соціальної згуртованості, — це трансформація поширюваної в попередні роки культури солідарності, яка визнає, вносить, робить легітимними, суспільно доцільними перерозподільну діяльність держави, закладає підґрунтя солідарності поколінь. За висновками багатьох фахівців, в умовах лібералізації економічних відносин, глобальних змін в економічній поведінці відбувається ерозія «культури солідарності». Натомість набирають сили тенденції, в основу яких покладено «індивідуалізацію» в найширшому її розумінні. Індивідуалізація означає, що окремі індивіди, суб'єкти економічних відносин намагаються вийти з усталеного соціального і територіального середовища та самостійно визначати свій життєвий шлях і власний стиль життя. Зростаюча соціальна і просторова мобільність людей та усвідомлення того, що вони самі є «архітекторами» свого життя, виключають

виконання багатьох соціальних зобов'язань. Дедалі меншою стає схильність виконувати зобов'язання як стосовно близьких, рідних, оточення, так і стосовно системи державного соціального страхування.

Зміни, що відбуваються у культурі соціальної поведінки людей, масові настрої десолідарності, намагання людей вирішувати існуючі соціальні проблеми виключно самотужки дають підстави багатьом науковцям вказувати на формування у світі, що глобалізується, так званих «індивідуалізованих суспільств», соціальний розвиток яких здійснюється у все більш несприятливих умовах. Один з дослідників цієї проблематики, З. Бауман, стверджує, що зростаючі масштаби індивідуалізації як сучасного феномену пов'язані з тим, що люди все більше перебувають у стані неспокою і розгубленості, руйнуються зв'язки соціальної і навіть міжперсональної солідарності, пустіє простір суспільно-політичної активності. Індивідуалізація як суспільне явище, на думку З. Баумана, нині має мало спільного з тим, як його трактували, і що під ним розуміли ще донедавна¹⁰.

Формування «індивідуалізованого суспільства» відбувається під впливом багатьох чинників, але головний з них — глобалізація та її атрибути (зростаючі конкуренція та лібералізація економічних відносин, постійні структурні зрушення, небувала гнучкість ринку праці, яка супроводжується лібералізацією трудового законодавства). У розвиток цієї тези зазначимо, що саме з «тріумфом» гнучкості

¹⁰ Бауман З. *Индивидуализированное общество* / З. Бауман. — М., 2005. — С. 46.

ринку праці і, зокрема, поширенням нестандартних (нестійких) форм зайнятості, немало зарубіжних і вітчизняних фахівців справедливо пов'язують поширення серед населення почуттів тривоги, невпевненості, незахищеності перед очевидними загрозами, страху за майбутнє. При цьому, вищенаведені явища суспільного буття стають не перманентним, а все більш звичним станом більшості людей.

Прикладом лібералізації трудового законодавства як загальної тенденції можуть слугувати дані табл. 3, у якій наведено динаміку показників жорсткості законодавства у сфері зайнятості в країнах ОЕСР за шестибальною шкалою. Дані табл. 3 засвідчують, що лібералізація законодавства у сфері зайнятості найсильніше виявилася у країнах з традиційно більш регульованим ринком праці. В інших країнах ліберальні підходи до норм законодавства у сфері зайнятості збереглися або ж дещо посилилися.

З розвитком нестандартних форм зайнятості і нестійкості соціально-трудової сфери у зарубіжній літературі та на практиці все більш вживаними стають терміни «прекаріат», «прекарії», «прекаризація» (від англ. precarity, фр. precarite – нестійкість, хиткість, нетривкість, неміцність).

Прекаріат у загальному трактуванні – це суспільний прошарок, який знаходиться у скрутній, нестабільній соціальній ситуації. Відповідно, прекарії – усі люди, що перебувають у нестабільних трудових

відносинах, на які поширюються нестандартні (нестійкі, атипові, тимчасові тощо) форми зайнятості; усі, хто перебиваються від підробітку до підробітку, від однієї соціальної допомоги до іншої. Що ж стосується терміна «прекаризація», то його можна трактувати як поширення багатоманітних форм нестандартної зайнятості і одночасно як суспільне явище, що пов'язане зі збільшенням прошарку людей, які відчувають хиткість, ненадійність, нестабільність свого стану, свого соціального буття.

Зазначимо, що зростання нестандартної зайнятості охопило практично усі країни світу, у тому числі й економічно розвинуті. Так, у країнах-членах ОЕСР нестандартною зайнятістю охоплено за різними оцінками від 15 до 25% працюючих. Насправді ж, у світі десятки мільйонів людей працюють на робочих місцях, які знаходяться поза сектором постійної зайнятості. Серед них чимало із вищою освітою, яка все рідше є гарантією стабільного соціального стану. Наведемо такий показовий приклад. У багатьох країнах-членах ЄС новою тенденцією у сфері зайнятості є масове створення так званих «практикантських» робочих місць для випускників вищих навчальних закладів. За даними опитування, проведеного в Німеччині у 2005 р., чисельність випускників, які отримують після закінчення вищого навчального закладу не постійне, а практикантське місце, невпинно зростає, причому 39% опитаних

Таблиця 3

Показники жорсткості законодавства у сфері зайнятості (ЗСЗ) у країнах ОЕСР за шестибальною шкалою*

	Індикатор жорсткості ЗСЗ для працівників із постійними контрактами			Індикатор жорсткості ЗСЗ для працівників із терміновими контрактами			Зведений індикатор жорсткості ЗСЗ		
	кінець 80-х рр.	кінець 90-х рр.	2003 р.	кінець 80-х рр.	кінець 90-х рр.	2003 р.	кінець 80-х рр.	кінець 90-х рр.	2003 р.
Країни з ліберальним ЗСЗ									
Австралія	1,0	1,5	1,5	0,9	0,9	0,9	0,9	1,2	1,2
Японія	2,4	2,4	2,4	1,8	1,6	1,3	2,1	2,0	1,8
США	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Канада	1,3	1,3	1,3	0,3	0,3	0,3	0,8	0,8	0,8
Велика Британія	0,9	0,9	1,1	0,3	0,3	0,4	0,6	0,7	0,7
Ірландія	1,6	1,6	1,6	0,3	0,3	0,6	0,9	0,9	1,1
Країни з жорстким ЗСЗ									
Греція	2,5	2,3	2,4	4,8	4,8	4,3	3,6	3,5	2,8
Португалія	4,8	4,3	4,2	3,4	3,0	2,8	4,1	3,7	3,5
Італія	1,8	1,8	1,8	5,4	3,6	2,1	3,6	2,7	1,9
Франція	2,3	2,3	2,5	3,1	3,6	3,6	2,7	3,0	3,0
Німеччина	2,6	2,7	2,7	3,8	2,3	1,8	3,2	2,5	2,2
Країни проміжної групи									
Австрія	2,9	2,9	2,4	1,5	1,5	1,5	2,2	2,2	1,9
Данія	1,5	1,5	1,5	3,1	1,4	1,4	2,3	1,4	1,4
Швеція	2,9	2,9	2,9	4,1	1,6	1,6	3,5	2,2	2,2
Фінляндія	2,8	2,3	2,2	1,9	1,9	1,9	2,3	2,1	2,0

* Джерело: ОЕСД *Employment Outlook*. – Paris. – 2004.

працюють повний день безоплатно, половина опитаних скаржитися на «утискання» і сприймає ситуацію як «приниження гідності»¹¹. Масове створення «практикантських» робочих місць призводить до того, що сотні тисяч молодих фахівців упродовж багатьох років знаходяться між освітою і працею.

Можна погодитися з російськими фахівцями, які, досліджуючи проблематику нестандартної зайнятості, зазначають, що це не короткострокова аномалія і не прорахунок окремих країн, який можна швидко усунути за допомогою «правильних» законів. Маємо справу з глобальною тенденцією, що має глибоке соціальне, економічне, політичне і технологічне коріння¹².

Відомий фахівець у галузі соціології праці А. Аккорнеро, наголошуючи на взаємозв'язку нестійкості трудових відносин, прекаризації з індивідуалізацією як феноменом сьогодення, зазначає: «Фордизм вимагає від праці жорсткості, постформизм зробив її гнучкою. Ця гнучкість у різних своїх проявах — кількісному, часовому, функціональному, зарплатному — справляє на працівника менш колективізований і більш індивідуалізований вплив... Зміст праці покращується, а захищеність погіршується... Прекаризація — це хоча і загрозливий, але лише один із аспектів нової ситуації»¹³.

Завершуючи аналіз такої важливої сучасної тенденції у сфері соціального розвитку, якою є індивідуалізація, ще раз наголосимо: індивідуалізація у її різноманітних проявах підриває здатність соціуму протистояти загрозам, «працює» на зниження потенціалу партнерських, колективно-договірних відносин, спонукає людей діяти індивідуально, самотужки реагувати на ризики, що виникли.

Підтвердженням того, що наведені вище тенденції у розвитку соціально-трудої сфери чи не найбільше дестабілізують її стан, є дані одного з останніх опитувань населення країн Європейського Союзу, яке засвідчило, що громадян цього співтовариства все більше турбують дві проблеми: збільшення розриву між багатими і бідними (84% респондентів) і відсутність гарантії отримання гідної роботи (75%)¹⁴.

Зважаючи на сучасний стан і тенденції розвитку соціально-трудої сфери під впливом глобалізації та інших чинників, що продукують ризики у цій царині, стає зрозумілим підвищений інтерес науковців, політиків, адміністративних органів Європейського Союзу, Ради Європи, інших міжнародних організацій до соціально-трудої проблематики. Ще

раз наголосимо, що це є реакцією на негативні процеси у соціально-трудої сфері, проявом яких стала все більша поляризація у доходах населення більшості країн, зростаюча неузгодженість інтересів різних соціальних верств і груп, дезінтеграція сучасних суспільств, підвищення рівня індивідуалізації у найширшому розумінні її сутності тощо.

Соціальна згуртованість має стати запорукою мінімізації ризиків недовіри між соціальними партнерами, чинником соціальної стабільності, толерантних відносин між владою і громадянами в умовах економічної нестабільності, масштабних організаційних, структурних та фінансово-економічних перетворень. Останні стають повсякденним явищем, породженим глобалізацією та потребою набуття конкурентних переваг.

В умовах глобальної нестабільності, перманентних економічних і фінансових криз інвестування у соціальну згуртованість, у стабільність суспільного розвитку є як ніколи актуальним.

Сутність доктрини соціальної згуртованості, її значення, складові розвитку стають зрозумілими, якщо цей суспільний інститут розглядати з наступних позицій.

1. Соціальна згуртованість заснована на соціальних правах і доступі усіх громадян до своїх прав, а отже реальній можливості використати та захистити свої права.

2. Запорукою соціальної згуртованості є висока довіра громадян до інститутів влади та інших інститутів громадянського суспільства.

3. Обов'язковим атрибутом соціальної згуртованості суспільства є соціально відповідальна держава з розгалуженими інститутами соціального захисту та соціальної інтеграції.

4. В основі соціальної згуртованості суспільства — добробут абсолютної більшості громадян, гармонійні та стабільні суспільні відносини.

5. Соціальна згуртованість — це стан суспільства, у якому його члени діють відповідально, соціальний діалог є повсякденною нормою, наявні інститути і процедури сприяють активному залученню людей у публічне, культурне і трудове життя суспільства.

6. Соціальна згуртованість передбачає задіяння демократичних принципів прийняття суспільно значимих рішень.

У сукупності це має створити атмосферу солідарності, утвердження на практиці принципів соціальної справедливості, звести до мінімуму відчуженість, сприяти досягненню суспільної згоди з ключовими

¹¹ <http://www.studentsatwork.org>

¹² Нестандартная занятость в российской экономике / под. ред. В. Е. Гимпельсона, Р. И. Капелюшниковой. — М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. — С. 386.

¹³ Accornero A. San Precario lavora per noi. Milano, 2006. — P. 162–163.

¹⁴ Крумм Р. Социальный мир и процветание любой страны несовместимы с чрезмерно большим количеством как бедных, так и богатых / Р. Крумм // Человек // труд. — 2009. — № 1. — С.7.

чових питань життєдіяльності людини та її соціального розвитку, мінімізувати соціальну ізоляцію та соціальну дезінтеграцію.

Як критерії (індикатори) соціальної згуртованості слід розглядати показники, що характеризують рівень диференціації доходів; відносні й абсолютні показники бідності; рівень довіри громадян державним, соціальним, політичним інститутам; наявність дискримінації; рівень маргіналізації та соціальної дезінтеграції.

Відзначимо, що ідея соціальної згуртованості не є принципово новою. Вона споріднена з основними засадами розбудови соціальної держави, суспільства загального добробуту, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, концепцією забезпечення гідної праці тощо. Втім вона містить нові узагальнюючі риси, має своє предметне поле, сферу застосування та вписується у сучасне розуміння ролі соціальних інвестицій у забезпеченні стабільності соціально-економічного розвитку і добробуту членів суспільства.

Можна стверджувати, що в Європі свого роду «локомотивом» імплементації соціальної згуртованості у повсякденну практику є діяльність Ради Європи¹⁵ та її інститутів, які формують ідеологію відповідної політики.

Ретроспектива започаткування та поширення концепції соціальної згуртованості є такою. Останню було включено до політичної стратегії Ради Європи на другому Самміті глав держав та урядів у 1997 р. Вже у наступному році було створено Європейський комітет з питань соціальної згуртованості (CDCS), до якого увійшли представники країн-членів Ради Європи. У 2000 р. було прийнято Стратегію соціальної згуртованості. Основні ідеї цих документів сформуливали ідеологічні засади у діяльності усіх органів Ради Європи. У складі Секретаріату Ради Європи діє Директорат з питань соціальної згуртованості, одним з основних завдань якого є постійне оновлення змісту соціальної згуртованості, її критеріїв та напрямів розвитку під впливом змін, що породжені глобалізацією світової економіки та іншими викликами сьогодення.

Програмні документи соціальної згуртованості, що схвалені Радою Європи, дали поштовх до вдосконалення соціальної політики, яку найбільш активно проводять країни Європейського Союзу.

Зазначимо, що ідеї соціальної згуртованості вже поширились і за межами Європи, їм все більше уваги приділяється і в інших регіонах планети, принаймні зазначена проблематика широко обговорюється

науковцями та представниками владних структур на різних континентах. Так, у 2006 р. країни Європейського Союзу і Латинської Америки у межах регулярних саммітів провели конференцію високого рівня з актуальних питань соціальної згуртованості. У 2007 р. відбувся XVII Іberoамериканський самміт за тематикою соціальної згуртованості.

Важливим етапом у подальшому розвитку ідеї соціальної згуртованості став Варшавський самміт Ради Європи (травень 2005 р.), на якому була створена Спеціальна робоча група високого рівня для перегляду стратегії Ради Європи у галузі соціальної згуртованості у XXI столітті з урахуванням досягнень у цій царині та нових викликів, що породжуються процесами глобалізації та кризовими явищами, що почастишали останнім часом.

Перед Спеціальною робочою групою були поставлені масштабні завдання аж до підготовки нової редакції стратегії соціальної згуртованості, але перш за все ця робоча група мала дати відповідь на такі ключові запитання: Чому соціальна згуртованість є керівною ідеєю і чи є вона до цих пір актуальною? Яким має бути майбутній потенційний внесок Ради Європи у цій сфері? Які національні і міжнародні складові соціальної згуртованості і проблеми, що пов'язані з нею?

Вже до кінця 2007 р. Спеціальна робоча група завершила оцінку стану справ у цій царині, аналіз керівних документів Ради Європи з питань соціальної згуртованості та їх застосування на практиці; сформувала пропозиції щодо превентивних стратегій і варіантів вирішення проблем, які постають перед державами-членами Ради Європи у царині забезпечення стійкості розвитку економіки і суспільства; підготувала Переглянуту стратегію соціальної згуртованості, основним гаслом якої стало: «Кожне покоління має заново знаходити керований баланс сил».

В останніх документах Ради Європи наголошується, що соціальна згуртованість:

- передбачає, що члени суспільства у змозі брати активну участь у його розбудові та користуватися благами соціально-економічного розвитку;
- створюється спільними соціальними зв'язками і за згодою членів суспільства зі своїми спільними обов'язками;
- заснована на загальних цінностях, почутті приналежності та здатності до спільних дій;
- потребує процедур, які забезпечують відповідальність органів влади;
- передбачає прояв толерантності до представників інших культур, релігій та їх визнання;

¹⁵ Рада Європи – одна з найстаріших та найавторитетніших міжнародних політичних організацій Європи. Організація розпочала роботу у 1949 р. Її основна мета – побудова єдиної Європи, заснованої на принципах свободи, демократії, захисту прав людини і верховенства закону. Нині до складу Ради Європи входять 47 держав «великої Європи». Україна є членом Ради Європи з листопада 1995 р.

➤ визначає рівень інтеграції групи, окремих спільнот та суспільства в цілому, міцність міжособистісних взаємовідносин, погодженості поведінки членів суспільства;

➤ передбачає наявність усього спектру політичних, економічних, громадянських прав та доступність цих прав для усіх членів суспільства.

Зазначимо, що у Переглянутій стратегії соціальної згуртованості виокремлено чотири ключові пріоритети цього суспільного явища:

➤ визнання прав для усіх має супроводжуватися запровадженням програм, що спрямовані на стимулювання економічного зростання, добробуту для усіх і стійкого розвитку;

➤ ведення демократичних переговорів, що передбачають розвиток загальної відповідальності, прав і верховенства права;

➤ активна реінтеграція вразливих груп населення, а не лише юридичне визначення їхніх прав;

➤ відповідальна реалізація спільних дій політикуму, влади, населення; консультації зацікавлених осіб, груп населення та інших представницьких органів як запорука формування згуртованого суспільства.

У пояснювальних положеннях до доповіді Спеціальної робочої групи високого рівня для перегляду стратегії Ради Європи у галузі соціальної згуртованості в XXI столітті виокремлені прикладні напрями реалізації доктрини, що розглядається¹⁶:

➤ політика у галузі праці і зайнятості (стимулювання розвитку ринку людських ресурсів; стимулювання активності і підтримка діяльності людей у перехідні періоди життя; досягнення балансу між правами і обов'язками у сфері зайнятості);

➤ модернізація політики соціального захисту (врахування демографічного дисбалансу і змін у сімейному стані; оптимізація страхування на випадок безробіття та сприяння підвищенню активності й інтеграції; удосконалення пенсійного страхування; більш повне врахування змін, ризиків і проблем);

➤ розробка політики в галузі охорони здоров'я (переорієнтація уваги на цілі політики в галузі охорони здоров'я; забезпечення довгострокового догляду; увага до питань демократії та управління в галузі охорони здоров'я);

➤ розробка політики в галузі освіти і перепідготовки (сприяння широкому і справедливому доступу до освіти; сприяння освіті та перепідготовці упродовж всього життя; сприяння освіті з метою підвищення якості життя; управління освітою в контексті полікультури та міграції);

➤ розробка житлової політики і політики охорони довкілля (підтримка житлової політики як чин-

ник, що сприяє соціальній згуртованості; більш ефективного проведення територіальної або місцевої політики як засобу досягнення соціальної згуртованості);

➤ сприяння формуванню активного та інтегрованого суспільства (сприяння залученню громадян у демократичні процеси; розширення соціального діалогу і налагодження громадянського діалогу; управління багатоманіттям та інтеграцією мігрантів; управління міграцією).

Цілком очевидно, що соціальна згуртованість забезпечується не політичними гаслами та добрими намірами. Вона має формуватися свідомо, цілеспрямовано, наполегливо за участі усіх соціальних сил. Особлива роль у цьому процесі належить державі. Маємо підкреслити, що в країнах Європейського Союзу, наприклад, за останні два десятиліття обсяг соціальних функцій, які виконує держава, суттєво розширився за рахунок надання державою таких соціальних послуг, як забезпечення зайнятості, формування інфраструктури для життєзабезпечення інвалідів, соціальний патронаж, розробка та реалізація державних програм підтримки та створення необхідних життєвих умов для окремих категорій населення і регіонів, регулювання міграційних потоків тощо. Водночас очевидним є й те, що на межі двох тисячоліть державна соціальна політика економічно розвинутих країн спрямована не тільки і не стільки на захист людини від соціальних ризиків (втрати доходів у зв'язку зі старістю, інвалідністю, хворобою тощо), а на реалізацію принципів гідної праці, недопущення різкого матеріального і соціального розшарування, надання громадянам доступу до якісної освіти, охорони здоров'я.

Україна лише готується до практичного втілення доктрини соціальної згуртованості в усі сфери суспільного буття. На цьому етапі надзвичайно важливим є усвідомлення органами законодавчої і виконавчої влади, представницькими органами усіх соціальних сил цінностей і пріоритетів, на яких ґрунтується зазначена вище доктрина. Підкреслимо, що у чинних в Україні законодавчих і нормативних актах принципи соціальної згуртованості відображені недостатньо. Втім рівень соціальної згуртованості суспільства залишається невисоким і, за нашою оцінкою, має тенденцію до зниження. Останнє — це наслідок зростаючої соціальної нерівності, низького рівня довіри населення до інститутів влади та інших інститутів, масових проявів соціальної дезінтеграції, ерозії соціальної солідарності та цінностей праці.

Інтереси підвищення соціальної згуртованості суспільства потребують реалізації комплексу за-

¹⁶Труд за рубежом. — М. : Ин-т труда. — 2009. — № 1. — С. 21–22.

ходів наукового, прикладного, інституціонального характеру.

Перш за все, вважаємо за необхідне віднести соціальну згуртованість до числа національних стратегій та пріоритетів. Має бути розроблена програма заходів у цій царині як складова стратегії розвитку соціальної політики. Необхідно запровадити низку заходів інституціонального, управлінського характеру, які мають забезпечити координацію міжвідомчої наукової і практичної діяльності у галузі соціальної згуртованості. Конче необхідно опрацювати та затвердити показники (індикатори) соціальної згуртованості й запровадити моніторинг її стану на загальнодержавному та регіональному рівнях. Підвищенню соціальної згуртованості має сприяти ратифікація низки міжнародних нормативно-правових актів і, зокрема, Європейського кодексу соціального забезпечення.

Для посилення трудової компоненти соціальної згуртованості суспільства необхідно прийняти новий Трудовий кодекс, Закони України «Про соціальний діалог», «Про виробничу демократію на підприємствах (в організаціях)», затвердити нову редакцію Закону України «Про колективні договори і угоди».

Слід посилити регулюючу роль держави у соціально-трудої сфері¹⁷. Для цього (поміж іншого) має використовуватись новий, більш широкий перелік мінімальних соціальних стандартів і нормативів, що випливають з Концепції гідної праці, яка розроблена Міжнародною організацією праці¹⁸. Отже, необхідно розробити національну систему соціальних стандартів і нормативів гідної праці та запровадити її на практиці.

У соціально-трудої сфері важливо забезпечити посилення ролі не лише держави, а й інститутів гро-

мадського суспільства, слід оновити алгоритм відносин між профспілками, об'єднаннями роботодавців, політичними партіями, іншими громадськими організаціями, посилювати їх потенціал щодо згуртування суспільства та забезпечення його стійкого розвитку.

Узагальнюючи викладене вище ще раз акцентуємо увагу на головних засадах доктрини соціальної згуртованості, її ролі у розвитку сучасної економічної системи.

1. Економічне зростання є матеріальною і фінансовою основою соціального розвитку. Втім високі темпи економічного розвитку недостатні для забезпечення соціальної згуртованості і стабільності. Більше того, без заходів щодо посилення останніх економічне зростання виявляється все менш стійким.

2. Для завоювання підтримки політики, спрямованої на економічне зростання, широкими верствами населення вкрай необхідний соціальний прогрес, який має бути узгодженими з економічним.

3. Права людини і реальна спроможність їх реалізації, активна участь громадян у суспільному житті та прийнятті суспільно значимих рішень, гідна праця і соціальна справедливість є чинниками, що сприяють суспільній підтримці економічної політики, інших заходів, які спрямовані на стійкий економічний розвиток та є основними домінантами соціальної згуртованості.

4. Соціальну згуртованість правомірно розглядати як одну з конкурентних переваг певного соціуму, яка формує запас міцності, стійкості економічної системи та сприяє більш повному використанню накопиченого людського і соціального капіталу, демонструє нову якість економічного і соціального розвитку.

¹⁷ Колот А. М. Соціально-трудої відносини: теорія і практика регулювання: монографія / А. М. Колот. — К. : КНЕУ, 2008. — С. 60–74, 166–180.

¹⁸ Під гідною працею у формулюванні МОП розуміється праця високої продуктивності і якості, у сприятливих та безпечних умовах; праця, яка приносить кожному працівникові задоволення, дає йому можливість проявити свої здібності і майстерність; це праця з гідною оплатою, за якої права трудящих захищені, а самі вони роблять внесок у загальний добробут.